

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Tarihçiliği ile Devlet Adamlarına ve Olaylara Bakışı ^(*)

İbrahim ÖZGÜL ^(**)

Öz: Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin tarihçiliğinin yanı sıra edebiyat, tefsir, fıkıh ve siyer gibi çeşitli mevzularda eserler vermesi, inşa ve belâgate verdiği önem Ravzatü'l Ebrar eserine de aksetmiştir. Ayrıca bu eser, devlet hizmetinde almış olduğu görevler dolayısıyla hadiseleri yakinen müşahade imkânına sahip olduğu dönemler için tenkitçiliği ve olaylara farklı bakışı kendisinden sonra gelen müverrihlerce kaynak olarak kullanılmasına vesile olmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça lisanlarına hâkimiyetinden dolayı eserinde serpiştirdiği Âyet-i Kerime ve Hadîs-i Şeriflerin yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça deyim ve şiirlerin de büyük yer verdiği yer aldığı görülmektedir. Takdim edilen çalışma, tarihi olayların vukuunun tespit, tasvir ve değerlendirilmesinde tarihçi açısından, kaynak değerlerini gösteren tahlil incelemelerine ışık tutmuştur. Bu tür çalışmalar bilhassa Osmanlı tarih telifleri için büyük bir önem arz eder. Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi, tarihimizde önemli olayların yaşandığı dönemleri eleştirel bir yaklaşımla incelemiş, hem başarıyı hem de başarısızlığı çeşitli yönleriyle ait oldukları döneme göre değerlendirmiştir. Bu hadiselere çalışmamızda geniş yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çelebi-zade Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l Ebrâr, Kritik, Tarih

Kara Çelebi-Zâde Abdulaziz Efendi's Historic Perspective on Statesmen and State Affairs

Abstract: Besides his historiographic stance, Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi's works in various fields such as literature, interpretation, fiqh and prophetic biography reflect his emphasis on rhetoric also seen in his work entitled Ravzatü'l Ebrar. In addition, this work, due to his previous public service experience, helped him analyse the affairs thoroughly and such unique critique and viewpoint inspired his successors to be used as a primary source. Thanks to his mastery over Turkish, Arabic and Persian languages, it appears that he has woven idioms and poems from those languages apart from verses and Hadiths from the Holy Quran. This study sheds light upon the designation, analysis and evaluation of historical events' occurrences for historians who investigate the value of the sources. Such works are especially important for Ottoman historic compilation. Kara Çelebi-zade Abdulaziz Efendi has evaluated the periods of important events in our history with a critical approach, assessing both success and failure regarding various aspects and its period of occurrence. Such affairs are widely covered in the current study.

Keywords: Çelebi-zâde Abdulaziz Efendi, Ravzatü'l Ebrâr, Critique, History

Makale Geliş Tarihi: 26.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 13.03.2018

^{*}) Bu çalışma "Kara Çelebi-zade Abdulaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr adlı eseri (1299-1648) tahlil ve metin" adlı doktora çalışmasından üretilmiştir.

^{**}) Dr.Öğr.Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, (e-posta: ibrahimozgul61@mynet.com)

I. Giriş

Osmanlı fukahası ve Şeyhülislâmları'ndan olan bu zat, Rumeli Kadıaskeri Hüsameddin Hüseyin b. Mehmed b. Hüsam Efendi'nin oğludur (Babinger, 1950:64). Eserinde kendisi ile ilgili olarak: “*Cedd-i emced-i Kara Çelebi Mevlânâ Muhyi'd-dîn Mehmed Dârü's-saltana'da murabba'-nişîn-i mesned-i kazâ ve câlis-i mahfel-i hükm ü imzâ iken azm-i ziyâfet-hâne-i dârü's-selâm ve üstâdları Kemâl Paşa-zâde merhûm civârında hatt-ı rihal-i karâr ârâm eyledi. Fî Rebî'ü'l-evvel sene 965*” şeklinde önemli bir kayıt vardır (Karaçelebizâde, 1649:189). Bu kayda göre, Mevlana Kara Çelebi'nin dedesi Muh'iddin Mehmed Efendi, memleketin dört bir yerinde hükmü mesned kabul edilen ve her hükmün altında imzası bulunan bir zat olup üstadı merhum Kemal Paşazade'nin kabri civarında medfun olduğu belirtilmektedir.

Aile, Kara Çelebi adını, Abdülaziz Efendi'nin büyük dedesi Hüsameddin Efendi'nin Kara Çelebi-zâde Nisbisi, Niğdeli Kara Ya'kûb b. İdris b. Abdullah'ın dâmâdi olması dolayısıyla almıştır (Kaya, 2001: 381). Bu zatın lakabı olan Kara Çelebi-zâde, bilâhare bütün ailesine intikal etmiş ve birçok karışıklıklara sebep olmuştur (Babinger, 1980: 151). Böylece Kara lakabının Kara Ya'kûb'dan geldiği, ailesine de sirayet ettiği görülmektedir.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik ile Yenişehir, Mekke ve Edirne kadılıkları yaptıktan sonra, 1043 / 1634 tarihinde İstanbul kadılığına getirilmiştir. Sultan IV. Murad'ın Lehistan Seferi için Edirne'de bulunduğu sırada İstanbul'da meydana gelen yağ darlığı Abdülaziz Efendi'nin narh hususunda gösterdiği katı tutumuna bağlanmış ve bizzat IV. Murad kendi hattıyla gönderdiği emirde İstanbul kadısının tutuklanıp bir kayığa bindirilmesini ve adalar civarında denize atılmasını emretmiştir. Sadrazam Bayram Paşa'nın araya girmesiyle son anda ölümden kurtulan Abdülaziz Efendi, Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. (Yılmaz, 1996, Altınsu, 1972, Kaya, 2001).

Yine Kıbrıs adasındaki günler ile ilgili olarak Ravzatü'l-Ebrâr'da, “*Cezîre-i bî-feryâd Kıbrıs bend-i mihnetden imdâd-ı fazl-ı Sübhânî birle âzâd olmamız bâbında fermân-ı lâzîmü'l-iz'ân-ı [sultan] şeref-sudûr bulup [müddet-i] gurbet yığirminci ayı tekmîl itdüği rûz-ı firûzda vatan-ı aslîye vusûl-i husûl buldu. Fe-li'llahi'l-hamd ve'l-mennihi*” şeklinde bilgi bulunmaktadır (Karaçelebizâde, 1649: 189). Bu cümleden de anlaşıldığı üzere yirmi aylık gurbetten sonra Sultanın fermanı ile âzad edilişinden dolayı Allah'a hamd u şükür etmektedir.

Kara Çelebi-zâde, ölüm cezasından kurtulduğundan dolayı, Sultan IV. Murad'ın vefatına kadar resmî mansıplardan uzak bırakılmış ve Dimetoka Kazası kendisine arpalık verilmiştir. IV. Mehmed'in cülûsunda tekrar siyasete girerek, Rumeli kadı askeri olmuştur; daha sonra 1060 / 1650'da kendisine fetva payesi verildiği gibi Cemaziye'l-evvel 1061 / Nisan 1651'de Şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Kendisine şeyhülislâmlık payesi verildikten sonra, kazaskerlikten affedildi (Derin, 2008:34, Yılmaz, 1996: 51, Çelebi, 1258: 329, Özcan, 1995: 257, Uzunçarşılı, 2009: 232, Babinger, 1950: 65, Köprülü, 1947: 137).

Abdülaziz Efendi'nin fetva payesini alışındaki sıra dışılık ile ilgili olarak farklı yorumlar yapılmaktadır. Osmanlı tarihinde paye-i fetva denilen sadece iki kişiye verilmiş olan Şeyhülislamlık payesinin biri, malum olduğu üzere fiilen Şeyhülislam olmayıp o makama namzet olan XVII. asır ortasında Rumeli kazasker olarak bulunan ve şeyhülislam olmaya haris olan Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'ye verilmiştir (Uzunçarşılı, 1998: 2010).

II. Tarihçiliği

Ulema zümresine mensup olup kadı asker ve şeyhülislamlık da devletin yüksek makamlarında görev yapan ayrıca devletin siyasî hayatında önemli rol oynayan Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, çeşitli konularda gerek telif ve gerekse tercüme olarak on beşten fazla eser vermiştir. Müellifin ilmî hüviyeti içerisinde önemli yanı tarihçiliğidir. Tarihe ait önemli dört adet eseri mevcuttur. Bunlardan “*Ravzatü'l-Ebrâri'l-Mübin Bi-Vekâyi' Selefi'l-Maziyye ve'l-Ahbâr*” Hz. Âdem'den Sultan İbrahim'in saltanatının sonu olan 1058/1648 yılına kadar geçen vekayi'i hâvi, ibaresi muğlakça olmakla beraber, oldukça mükemmel bir tarihtir (Bursalı Mehmet Tahir, 1926:120).

Ravzatü'l-Ebrâr, dört fasıl iki tekmile olarak tertip edilmiştir. Bunlardan:

Birinci fasıl, Aziz Efendi'nin daha önce yazmış olduğu “*Mir'âtü's-Safâ*” isimli eserinde isimleri geçen peygamberlerin kıssa ve vaka'ları ve bazı Peygamber oğullarından;

İkinci fasıl, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve gazvelerinden;

Üçüncü fasıl, ilk dört halife ile bunları takip eden İslâm hükümdarlarından ve İslâmiyet'ten önceki meşhur hükümdarlarını ve tarihî vaka'larından;

Dördüncü fasıl, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Sultan IV. Mehmed'in cülüsüne (1058/1648) kadar Osmanlı Devleti tarihinden bahsetmektedir (Karaçelebizâde, 1649: 4).

Abdülaziz Efendi'nin Rumeli Kadıaskeri olduğu sırada ikmâl edip Sultan IV. Mehmed'e 1059 /1649 yılında takdim ettiği “*Ravzatü'l-Ebrâr*”nın büyük bir kısmını teşkil eden Osmanlılar bölümü (İpşirli, 2007: 461). Sultan Osman'dan başlayarak padişahların tahta çıkışlarına göre her padişah dönemi bir bölüm olmak üzere kısımlara ayrılmıştır. Her kısmın sonunda padişahın doğumu, cülüsü, saltanat müddeti, kaç yıl yaşadığı ve ölüm tarihleri, çocuklarının isim ve doğum ile ölüm tarihleri, vezir-i a'zamların isimleri vefat veya azl tarihleri ve şeyhülislamların isimleri kaydedilmiştir (Karaçelebizâde, 1649: 189). XVII. yüzyılın önemli tarihi eserlerinden olan *Ravzatü'l-Ebrâr*'n otuzdan fazla nüshasının yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde bulunması ve matbaada basılması, olaylara eleştirel yaklaşımı, idarecilerin tutum ve davranışlarını tenkit etmesi bakımından kayda değer bilgiler vermektedir.

Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr* isimli meşhur tarihini kaleme aldıktan sonra, Bursa'da ikamete memur tutulan ve bu esnada, kitabına 1068/1657 senesine kadar bir de zeyl yapmıştır. Bundan başka Kemankeş Kara Mustafa Paşa adına, Revan ve Bağdad

seferlerine ait *Zafernâme* adlı bir tarihçe kaleme almıştır. Ayrıca Kanunî Sultan Süleyman dönemini anlatan bir de *Süleymannâme*'si olup daha sonra bu eseriyle Ravzatü'l-ebrâr matbu olarak basılmıştır. Her iki eseri de önemli bir müverrih olduğunu göstermektedir. Başka eserleri siyer alanında: Mir'âtü's-Safâ, Fevâyihu'n-Nebeviyye fî Siyeri'l-Mustafaviyye, Edebiyata alanında: Gülşen-i Niyâz, Divân, Münâca'ât, Fıkıha Ait Eserleri: Nefhatü'l-üns Fî-Şerhi Ravzati'l-Kuds, Hallü'l-İştibâh an Ukadi'l-Eşbâh, Kitâbu'l-Elgâz Fî Fıkıhı'l-Hanefî, El-Kâfi, Fetevâ, Tefsire ait eseri: Risâletün fi-Kavli'l-Beyzavî ve Li'l-Mu'teber Tahsis Hâze'l-Hükm, İmara ait eseri: Müftü Suyu gibi çeşitli alanlarda eserler vermesinde kendisinin ulema bir aileden gelmesi, yer aldığı siyasi olaylar ile bulunduğu görevler yanında edebî ve tarihi eserlerindeki eleştirel yaklaşımla entelektüel kişiliğinin etkili olduğu söylenebilir.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi iyi bir eğitim aldıktan sonra, yaklaşık kırk yıl boyunca, müderrislik, kadılık ve şeyhülislamlik gibi yüksek görevlerde bulunmuştur. Rumeli kadıaskeriyken Şeyhülislamlik payesinin kendisine verilmesi Osmanlı tarihinde örneği olmayan uygulamalardandır. Yetiştirdiği öğrencilerinden birisi olan Fazıl Ahmed Paşa'nın, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Zübde-i Vekayiât'ındaki kaydına göre; "*Sadrazâ'm-ı merhum Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu olup, tahsil-i meleke-i isti'dâd ittikten sonra tarîk-ı 'ilme 'azim ve Karaçalebizâde Müftî Aziz Efendi hazretlerinden mülazım olup. Dâhil ve Haric ve Sahn medreselerine müderris olduktan sonra on yıla yakın devam eden bu meslekten babasının isteğiyle ayrılarak mülkiyeye geçmişti. Çeşitli yerlerde valilik ve beylerbeylikten görevlerini müteakip babasının vefatından sonra aralıksız on beş yıldan fazla sadaret makamında bulunmuştu.*" (Uzunçarşılı,2009: 478, Özcan, 2002:260). Değişik sahalarda vücuda getirdiği eserlerin çeşitliliği onun ilminin derinliğini ve kültürünün genişliğini gösterirken yetiştirdiği öğrencilerinin sadrazamlık makamına kadar yükselmesi ve bu makamda on beş yıldan fazla kalması ilmi ciddiyetini göstermektedir.

III. Osmanlı Padişahları ve Devlet Adamlarına Bakışı

Müellifin, hadiseleri anlatırken yer yer yaptığı müdahaleler ve ileri sürdüğü fikirlere bakılırsa, tenkitçi bir tarih görüşüne sahip olduğu, Gelibolulu Mustafa Âlî'yi örnek aldığı söylenebilir (Tekindağ, 1971: 659). Bu konuda:

Osmanlı donanması, Girit adasının 150 mil yakınında düşman donanması ile üç saat süren bir muharebe neticesinde, düşmana üstünlük sağlayan Kaptan Paşa'nın su temin etmek bahanesiyle karaya çıkma arzusunu gerçekleştirip Nakşa sırtlarına dağılınca; ertesi gün erkenden düşman gemilerinin ani taarruzuna uğramıştır. Osmanlı donanmasından bir mavna, 15 kadar barutun düşmanın eline geçtiği gibi, Anadolu beylerbeyi ve ordunun ileri gelenlerinden büyük kayıpların verildiği, İstanbul ve bütün eyaletlerini üzüntüye sokan bu hadiseyi müte'akib, Kaptan Paşa ve hadisede kusuru olanların cezalandırılmaları gerekirken müellifin ifadesiyle kaptanın "*Birkaç kese zehr-i kâtil ile*" mükâfatlandırıldığını ve "*Ol zümre tâziyâne-i kahr-ı sultânî ile ta'zîr ve bu firka nevâzış Hakanî ile tevkîr olunmak muktezâ-yı hükm-i siyaset ü riyâset iken ol gürûdan biriyle istihkâkına göre mu'âmele olunmayup belki aksî kazıyye zuhûri musibeti dahi meşhûd-ı dâde-i ibret ve bu hâl-i dehşet-nümûn merâyâ-yı kulûbî erbâb-ı dîni pür-*

keder-i hayret eyledi”(Karaçelebizâde, 1659: 37a). Şeklindeki ifadeleriyle saltanat etrafında kenetlenen öyle bir zümre meydana gelmişti ki yürütme işi riyaset ve siyaset elinde olması gerekirken maalesef o zümrenin eline geçmiş olduğunu, hak sahiplerinin hakkına göre muamele edilmeyip tam aksi işler yürütüldüğünden, bu hali görenler ibretle seyrediyor ve dehşete kapılıyorlardı. Hatta vurguladığı “Bu durum kalbinde imanı olan dindarları dahi hayrette bırakıyordu” sözüyle müellifin tenkitçi görüşüne örnek teşkil etmektedir.

Yine bazı tayinlerde yapılan usulsuzluklarla ilgili olarak Ravzatü'l-Ebrâr'da; “*Mertebe tasnîf ânen fe-ânen zuhûr iden tekâlîfe manâsıb-ı ilmiyye ve dîvâniyye tevcihi mukâbelesinde alınan rüşvetlerden mâ'adâ vâridât-ı evkâf-ı selâtîn ve emvâl-i tüccâr ve ehl-i zimmet ve müslimîn kifâyet itmedüğü cihetden etrâfda olan beylerbeylere tahmül itdüğü hadâyık-ı sultâniyye döşemeleri için[kapu kethudâları al yâli eştâr olunan semûr kürkleri ve altmış bâhası ibkâ için] beylerbeyiler dahi re'âyâ fukarâsına dest-i ta'addî dirâz ve ol bî-çârelere indihâm olmuş idi*” (Karaçelebizâde, 1649:339) şeklinde bir kayıt vardır. Bu kayıttan anlaşıldığı üzere eski adet ve gelenek üzere ilmiye ve divaniye tayinleri yapılırken alınan rüşvetten başka vakıflardan, padişah haslarından, esnaf mallarından ve Müslüman reayadan alınan vergi ve gelirleri de yiyorlardı. Bütün bunlar yeterli gelmediğinden, padişah bahçesini samur kürklerle döşeyerek, tefriş masraflarını da beylerbeylerine yükleyerek tahsil etmeye çalışıyorlardı. Haliyle beylerbeyleri de fakir fukara üzerine elini uzatarak bu masrafları çaresiz halktan tahsil etmiş ve halk da bu vergiler altında adeta ezildiğini söyleyerek tepkilerini dile getirmiştir. Abdülaziz Efendi, olayların gerçek yüzünün meydana çıkmasında ve sebep-netice münasebeti tesisin de büyük başarı göstererek esnafla birlikte saraya gitmesi, padişahın huzuruna çıkıp halkın isteklerini yerine getiren bir ferman alması ve bu fermanı dışarıda halka okuması, Vezîr-i azam Melek Ahmed Paşa'nın azlindeki etkisini göstermektedir.

Bu durum Ravzatü'l Ebrâr Zeylinde; “*Ol bî-edeblerin mevâdd-ı fesâdı bulmamağ için muradlarına müsâ'ade olunmayup cevâb-ı eslam ile sülme-i dehân-ı hezeyân-feşanları sedolunmak mümkün iken bilmem ne mülâhaza ile Vâlide, sa'âdetlü pâdişâh hazretlerinden istirzâ ve bu fakîrin kelimâtına t'lik-i sami'a-ı isgâ etmeyüp kapucular kethudâsını Ahmet paşa'ya irsâl ve mühr-i şerîfi götürmeğe isti'cal eyledi*” (Karaçelebizâde, 1659:41a) şeklinde kaydedilmektedir.

Buradan anlaşıldığına göre Valide Sultan, edepsizlerin çıkarttıkları fesadın yayılmasına müsaade etmeyip en iyi bir cevap ile hezeyanlarının yayılmasını engellemesi gerekirken padişah hazretlerinden rızasını talep ederek bu fakirin sözlerini kulak ardı etmiş, Kapıcılar Kethudası Ahmed Paşa'yı göndererek acilen mührü şerifi götürmek istediği şeklindeki sözleriyle Padişah ve Valide Sultanı dahi tenkit etmiş olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

Keza Aziz Efendi, devlet hazinesinin devamlı açık verdiğini, devletin geliri giderini karşılayacak duruma getirilmedikçe rahatlık olmayacağını, bunun için de israfın kaldırılmasını ve bunun hangi kesimlerde nasıl yapılacağını belirttikten sonra “*ilaç kabul etmez bir dert dahi mansıbların tez tez tebdil olduğudur... Birkaç mertebe ziyâde rişvet mensûp verilmek bî-tarîkû'l-edille emvâl-ı re'âyâyağmaya izin değil midir? Verdikleri*

mal-ı rişvet murâbihlerden biri birine alınmış akçadır” (Karaçelebizâde, 1659: 121a-b) demektedir, böylece tenkitçi, bozukluklara çare arayıcı bir görüşe sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

Yine Ravzatü’l Ebrâr’da; “*Garâbet bundadır ki, verâ-i perde-i kazâ vü kaderden böyle bir musîbet-i uzmâ rû-nümâ olup binâ-yı mülk ü millet rahnedâr olmuş iken vükelâ-yı devlet zerre kadar keder çekmeyüp ancak ba’de harâbi’l-Basra isnâd-ı taksîr ile Tekeli mesned-i hükümetden izâle ve yerine Dervîş Mehmed Paşa’yı iclâs ol mutasarrıf olduğu eyâlet-i Silistre hil’atini mukaddemâ beylerbeyliği ile Zadre seferine ser-asker olan nahs-ı ekber İbrâhîm Paşa’ya ilbâs itdiler. Feyâ gurbet-ül İslâm*” (Karaçelebizâde, 1649:336) şeklinde yer alan kayıt önemlidir.

Buradan, garip bir durumdur ki kaza ve kader perdesi arkasında böyle büyük bir bela ve musibet meydana gelmiş, milletin mülk ve saltanatı dağılmışken devletin vekilleri zerre kadar bir üzüntüye kapılmamışlardır. Basra harap olduktan sonra uyanmışlar, Tekeli’yi hükümet görevinden düşürerek yerine Derviş Mehmet Paşa’yı oturtmuşlardır. Silistre Mutasarrıfı İbrahim Paşa’yı da beylerbeyliği payesiyle Zerde seferine serasker tayin ettirdiler. Böylece idarecilerin devletin ve toplumun içinde bulunduğu sıkıntılarını ıstırabını duymadıklarını, kendi ikbal ve istikballeriyle ilgilendiklerini vurgulamaktadır.

Sürgündeki günler ile ilgili olarak da Kıbrıs’da “*mevkûf-ı şeşder-i hayret ü infî ‘âl olduğumuz hilâlde sebk-ı âşinâyî yoğiken mücerred er hemu a’ziz kevm-i zel hükmi ile amel piş-nihâd-ı ihtimâmî olup bu gavtahor-ı lücce-i mihen ü âlâmı garik-i bahr-i in ‘âmî iden Muhâfiz-ı Mısır Kara Ahmed Paşa ma’zûlen der-i devlete vusûl buldukda ba’zı müfside’nin telkîni ile ferîse-i şîr-i şemşîr-i kîn oldı*” (Karaçelebizâde, 1649:258) diyerek israfın yol açtığı durumdan bahsetmektedir.

Ayrıca eserinde geçen “*Lâ vefâ lil-mülûki*” tabirinde “*sultanların vefası yoktur*” şeklindeki beyanıyla da makamların payidar olmayacağını ifade etmektedir. Bazı devlet adamlarına da suçlar isnat edildiğini “*Defterdâr Halıcı-zâde me’mûr olduğu köşk döşemesi hizmetinde kusûr isnâdıyla ba’de’l-habs ma’zûl olup menkûhesi sultân kethudâsı olan Defter Emîni İsmâ’il Efendi ol makâma iclâs ve düş-ı isti’dâdına hil’at-i vezâret dahi ilbâs olundu*” (Karaçelebizâde, 1649:333) şeklinde belirtmektedir.

Buna göre köşkün döşemesine memur edilen Defterdar Halıcızâde’ye bazı kusurlar isnat edip hapse atmak suretiyle azlettiler. Yerine Defterdar Emîni İsmail Efendi’yi o makama oturtular ve kendisine de vezaret elbisesini giydirdiklerinden bahsetmektedir.

Bu hususta Na’imâ Tarihi’nde de benzer kayıtlar vardır. Buna göre “*Aziz Efendi tarihinde derki, Paşayı mezbûre (Sofu Ahmed Paşa) bir iki sene vezîr olmak müyesser olaydı hızâne-i pâdişâhî mâl ile memlu olduktan sonra Devlet-i ‘aliyyenin mesârıfı irâdın nısfı mertebesine tenzîl olunmak me’mûl idi. Lâkin nizam-i devletde iradet-i âliye-i ilâhiye ta’alluk etmedüğünden öyle bir düstûr-ı nâfi’kadr-i hussâd ile zâyî oldu*” (Yılmaz, 1996) şeklinde Defterdar Halıcı-zâde’nin icraatlarının devletin maliyesini düzeltebilecek önemli kararlar ihtiva ettiğini dile getirmektedir.

Yine Na’imâ Tarihinde “*Müverrih der ki elli seneden beru ihbâr u cem’ eylediği emvâl-ı bisyâr ve tuhâr ve nevâdir ma’kulesi zî-kıymet eşya ve cevâhir ki muhâsibler*

hesabında âciz idi. Cümlesi Hassa-i Humâyûn için zabt olundu. Mercan çarşusunda bina eylediği han ki Vâlide Hanı dedikleri mu'azzam handır. Ol handa yirmi sandık filorisi bulundu. Anı dahi mîriye aldılar. Vâlide merhûmenin... beherhal hasların mecmu'undan iki yüz elli bin riyalden mütecâviz husûle gelürdü. Vâlide kethudâlar dahi emvâl-ı bî-hâd iktinâ edüp memâlik-i mahrûse re'âyası kesret-i tekâlif ve evârizâtundan nice şedâyid ve belâ çekup ahvalları kethudiarn havfından vâlide 'ye ve gayriye bildirmeğe kadir değiller idi. Bu mahalle gelince müverrihine tahrîr ve takrîridir ki Şeyhülislâm Abdulaziz Efendi dahi tarihinde bu ma'nayı tevsil ve te'yid eylemiştir (Yılmaz, 1996: 78).şeklinde yer alan kayıt dikkat çekmektedir.

Nitekim bu kayda göre Abdülaziz Efendi, elli seneden beri toplanan mal, servet ve paha biçilmez mal ve mücevherler ve hatta muhasebecilerin dahi hesabını yapmakta aciz oldukları sınırsız bir servet elde edildiğinden bahsetmektedir. Bu gelirin tamamı Hass-ı Humâyûn adına zabt olunmuştu. İstanbul'un Mercan Çarşısı'nda ve Vâlide Hanı denilen muazzam bir han bina etmişlerdir. O handa yirmi sandık filori bulundu. Onu dahi Hass-ı Hümayun'a gelir olarak kaydettiler. Merhum Valide Sultan'ın haslarının tamamı, iki yüz elli bin riyali geçmekteydi. Vâlide Sultan'ın kethudâları dahi çok miktarda mal elde etmişlerdi. Avarız vergileri ile halkı ezdiriyorlardı. Korkudan halk durumunu valideye veyahut devlet ricallerinden birine arz etmeye cesaret edemiyordu. Şeyhülislâm Abdulaziz Efendi, bu tarihi vakıyı anlatarak bu olayı teyit etmektedir. Ayrıca devlet hazinesinin düzene girmesi için yapılması gerekenler ile harcamalarının usulsüzlüğünden bahsetmektedir.

Sultan Mehmed Çelebi için: “Sultân-ı muhalledü'l-ikbâl ber-vech-i istiklâl kürsî-nişin-i câh ü celâl olup tahtgâh-ı Edirne ferr-i vücûd-ı bihbûdları”(Karaçelebizâde, 1649:148) şeklindeki kayıta daimi ve kalıcı olan istiklal uğruna Edirne'de şöhret ve yücelik tahtında bulunan ve aynı zamanda Sultan diye belirtilirken, bu ifade ile fetret devrinin son bulduğunu, devletin azamet ve devamlılığını vurgulamaktadır.

Cem Sultan için: “Kıssa-kütâh dest-i istilâ-yı küffâra giriftâr olan ol şehzâde-i bî-gerdün-dün u baht-vajgün kahr u sitemde hemkâr ve çarh-ı sitîze-kâr tâli'-i nâ-hemvârına cânibdâr olmağın va'de-i imrûz ü ferdâ ile dest-i a'dâda onüç sene gûy-i çevgân-ı bî-ser ü sâ mânî olup mürgân-ı şikârî pençesine üftâde olmuş tezerv-âsâ elden ele düşerek Françe kıralı dâm-ı ahbâlinde”(Karaçelebizâde, 1649:1166). Kâfirlerin işgal ellerini tutan o kısa boylu, alçak bahtlı, feleksiz ve bahtı uğursuz olan şehzade kahr ve sitem işlerinde ortak, kavga çarkında kendine denk olmayan kişilere (düşmanlarına) taraftar olması nedeniyle düşmanların elinde on sene boyunca başsız (serseri halinde) ve soluk bir şekilde dolaşıp tek başına geçirdiği günlerinden sonra avlanmış kuşun ölümünün pençesine düşmek zorunda kalarak ve eğik bastonlar gibi elden ele dolaşarak sonunda Fransa kralının ipinin tuzağına düştü.

Yavuz Sultan Selim için: Tebrîz'den inân-engîz-i hutta-i Rûm-ı behcet-rüsûm oldukları hengâmda İsmâ'il-i bed-fercâma tav'an ev kerhen pâ-bercâ-yı makâm-ı inkiyâd olan mülûk ü hükkâm-ı Ekrâd'ı hasbe'l-iktizâ tahvîf ve gâh taltîf ile dergâh-ı re'fet-penâhaf[destgâh] secde-güzâr-ı ubûdiyyet için Mevlânâ İdrîs-i Bidlisî irsâl buyurulmuş idi. Cenâb-ı Mevlevî ol hizmet-i aliyye edâsında berzede-dâmân himmet

olup Armi ve Aşti ve Sürân meliklerin ve İmâdiyye ve Hısnkeyf ve Bidlis ve Hizân ve Cezîre-i Ömeriyye hukkâmın ve bunlar emsâli yiğirmi beş nefer ümerâyı rıbka-i itâ'ata bend ve cân ü dilden bende-i ser-efgende-i sultân-ı ercmend eyledi. Fîm. (Karaçelebizâde, 1649: 1175). Tebriz'de yüzleri gülümser gözükten Rum diyarının fitne ve fesadının yardımcısı oldukları bir dönemde kötü akıbetli İsmail'e isteyerek veya kerhen onun makamının önünde el pençe durup itaat eden ve boyun eğen Kürt hükümdarları ve melikleri zamanın getirdiği şartların bir gereği olarak korkutma, bazen de taltif edilerek şefkatli ve merhametli dergâhın önünde boyun eğip kulluk etsinler diye Mevlana İdris-i Bidlisî gönderilmiş idi. O Molla Hazretleri söz konusu yüce hizmeti eda etmesi esnasında fazlasıyla kefalet himmetini göstererek Arami, Aşti, Soran meliklerini ve İmadiyye, Hasankeyf, Bitlis, Hizan ve Cezire-i Ömeriyye hükümdarlarını ve bunların emsali olan 25 adet emiri itaat boyunduruğuna bağladı ve gönül rızası ile saygıdeğer/şerefli sultana baş eğdirdi diye belirtmektedir.

II. Osman'ın şehadeti için: “*Sad hayf ve hezârân dirîğ ki, sadr-pîrâ-yı evreng-i câh ü celâl ve zînet-efzâ-yı çâr-bâliš-i devlet ü ikbâl olup sipihr-i bed-mihrin rıbh-ı humârından bîmâr ve câm-ı sürûr ü ve inkisârından haberdâr olmayan dürretü't-tâc-ı ibtihâc-ı efser ve taht-ı pâdişâh-ı civân-baht ki, henüz gülîstân-ı gıdârı beneşşe-hayyiz ve ruhsâr-ı tâbdârı mücmere-i anber-i hatt-ı meşk-rîz olmamış idi. Ber-muktezâ-yı hadâset-i sinn ü sâl ve gurûr-ı müsâ'ade-i devlet ü ikbâl ba'zı mertebe ikdâm itdükleri[umur-ı] perverde-i ni'met-i eb ü ceddleri olan nânkörler yanında ma'zûr olmayup düşmen-i dîn [ü] devletden sudûri pirâmen-i hâtıra güzâr itmeyen böyle bir kâr-ı nâ-savâb ve nâ-hemvârı dost sûret olan bed-sîretler irtikâb idüp gird-bâliš-i zerkâr-ı mihr ü mâhı tekyegâh itmekden istinkâf iden pâdişâh-ı mu'allâ-bârgâha seng ü hâk ve hüsn ü hâşâk-ı hâbgâh oldı. –Allahümme erhame ve lâ-terhum min lâ-yerhame”* (Karaçelebizâde, 1649:255b-256a). Bu kayıta: yüzlerce hayıf ve binlerce yazıklar olsun ki, yücelik ve şöret tahtının o süslü ve muhteşem başı ve devletin ve geleceğin ziynetli yastığı/dayanağı olup semanın kötü bir ayının sarhoş bir mızrağından hasta halde ve sevincinin kırıldığı bir anda habersiz bir şekilde en açık parlaklığın inci gibi aydınlık saçan tacı ve bahtı genç olan padişah menekşe gibi henüz gülistanının ortasında iken, anber taşının kızışıp da parlaklığını gösterdiği döneme daha tam gelmemiş iken vefat etmiş idi. Yaşının tazeliği ve devlet ile ikbalinin verdiği gurur ve onur gereğince kendilerine makam takdim ettikleri babaları ve dedeleri nimetler içerisinde yaşatılan bazı nankörlerin yanında mazur olmayıp dinin ve devletin düşmanlarından etrafında dolaşan hatıraların kadrini bilmeyen böyle bir çirkin iş ve dost gibi gözükten kötü yaşayışla kişiler söz konusu suçu işleyerek altın renkli parlak bir ay gibi olup rahatını düşünmeden dinlenmekten kaçınan (keyif sürmekten kaçınıp zahmetli işlere girişen) yüce makamlı padişahı öldürerek toprağın içine düşmesine ve ölmesine sebep oldular diye ifade etmektedir.

Sultan Mustafa için: “*Taraf-ı hıznâne-i eltâf-ı İlâhiyye'den hıl'at-i saltanat-ı Âl-i Osmânî mükerreren Sultân Mustafâ'ya erzânî olıcak terakkî vü bahşîş ile her sınıf tekrâr nevâziş olunup ref' olunan ulemâ arpalıkları nîk-endîşân-ı saltanat ilkâsıyla mukarrer ü ibkâ buyurıldı”* (Karaçelebizâde, 1649: 256a) şeklindeki kayıta: İlâhi lütufların hazinesi tarafından Osmanlının yüce saltanat hil'atini temsil eden Sultan Mustafa'ya kolay bir

şekilde nasip olacak bir ilerleme ve bahşiş ile her sınıfa tekrar iltifat edilerek arttırılan ulema arpalıkları hayırsever ve iyiliksever saltanatın telkiniyle karar altına alınıp daimi surete kazandırıldı.

Kıbrıs kadısının maruz kaldığı olay “*Mîr-i Mîrân-ı Kıbrıs Eski Yûsuf nâm zâlim mürtekeb olduğu mezâlim için havâss ü avâm nefîr-i âmm idüp cevâmi' ü esvâk iglâk olduğu vâsıl-ı sem'-i sultân-ı âfâk olmağın zâlim-i mezbûr ve Lefkoşa Kâdisi Acem-zâde Mustafâ Efendi hasbe'l-emr hâk-i Âsitân-ı devlet- | Âsitân a rû-nihâde ve ikisi dahi kapucular odasında bend-i belâya fûtâde olup isti'lâm-ı ahvâl için kozbekçisi Kıbrıs'a irsâl olundu. Ba'zı erkân-ı devlet tarafından vâlî-i vilâyete vârid olan mektûblar iktizâsıyla günâh kâdî-i fakîre müsned olmağın feyâza-i hayâtı mübâşeret-i hâdimü'l-lezzât ile münsedd olup zâlim-i mezbûr müjde-i necâtdan mâ'adâ Kefe eyâletiyle mesrûr oldi. Fîm*”(Karaçelebizâde, 1649: 289a-289b) şeklindeki kayıttta: Kıbrıs'ın mirlerinin miri olan Eski Yusuf adlı zalim, işlemiş olduğu zulümler için halkın avam ve havas kesimlerinin tümünün nefretini çekerek camilerin ve sokakların kapatıldığı afâkın sultanının kulağına ulaşınca adı geçen zalim şahıs ve Lefkoşa Kadısı Acem-zade Mustafa Efendi emir gereği devletin uğursuz ve gözden çıkarılmış toprakları (zindanına konuldu) ve ikisi de kapıcılar odasında işkence ipine maruz bırakılıp durumun kendilerine bildirilmesi için koz bekçisi Kıbrıs'a gönderildi. Devletin bazı yetkilileri tarafından vilayetin valisine gelen mektupların bir gereği olarak tüm suçlar fakir kadıya isnat edilerek hayatın lezzetlerini gideren ölüm cezası ile cezalandırılıp adı geçen zalim ise kurtuluş müjdesinin yanı sıra bir de Kefe eyaleti valiliği ile sevindirilmiş oldu.

III.Murad İçin: *Fütûhât-ı Murâd Hanî zikrini müte'ahhid olan Zafer-nâme nâm te'lîfimize ta'lîk-i nazar idenler ber-vech-i icmâl vâkıf-ı ahvâl olurlar Şekeru'llahu te'âlâ sa'yehu* (Karaçelebizâde, 1649: 292a) Murad Han'ın fetihlerinin zikrini ele alan Zafer-name adlı te'lîfimizi (eserimize) gözden geçirenler olaylara ana hatlarıyla vakıf olurlar. Allah (c.c.) onun gayretlerinin karşılığını versin.

18 Recep 1058 / 8 Ağustos 1648'de meydana gelen karışıklıkta saraya giderek Sultan İbrahim'i tahttan indirenler arasında yer alan Aziz Efendi, kendi eseri Ravzatü'ül Ebrâr Zeyli'nde bu durumu “*Gördüm ki meclis mümtedd ve der-i ümmîd münsedd olup tâbî temmûz-ı sâ mân-sûz olmağın silah-pûş-i meydân rîz-i kubbe-i âsmânda deverân asker-i derya hurûş u cûşe gelüp az kaldı ki taraf-ı Bâb-ı Humâyûn'a sûret-ı hucûm-ı cezr ü med gösterip bîgâne vü âşinâ gark-ı tûfân-ı belâ ola. Nâ-çâr bu fakîr serbâzlık edüp kadem-i gûstâhî birle Vâlide olduğu mahalle varup... fursat fevt olmağa karîb olup ri'âyet u hürmet-i meclis zemânu değil idi. Kemâl-i sadâkatdan nâşi bî-tenâşî merâsim-i edebi ber taraf edüp Vezîr ve Müftî'ye hitâben “Bunda bizsiz ne işiniz vardır? Eğer ancak ikiniz ie hizmet görüleceğini bilseler bizi dahi getürmezler idi. Heman sizleri gönderirler idi. İki üç sâ'attir bir yerdesiz ne maslahat gördünüz. Acep cân sohbeti edecek vakit bulmuşsz. İş işden geçiyor. Siz dahi ma'kûl musâhabetin edersiz. Asker “sizi bir maslahat görür” deyu ol i'tikât ile şükût ediyorlar. Netîce-i ictimâ'mız didâr ve görüşmeğe çıkdüğundan haberdâr olurlarsa ne siz kalırsuz ne de biz. Devleti kayırmak hâcetiniz değil. Ancak ne oturacak zemândır. Elbette heman şimdi şehzâde-i civân-baht hazretleri şeref-efzây-ı tâc u taht olup zebânekeş olan âteş-i fitneyi bî-tarîki'l-inhisâr bu vech üzre teskîne isti'câl*

lâzımdır. Şöle ki bir an dahi te'hir oluna sonra yüz tedbîr netîce-pezîr olmaz” (Karaçelebizâde, 1659: 3-4a) şeklinde belirtmektedir.

Bu kayıttan anlaşıldığı üzere kendisinin kahramanlık ve yiğitlik göstererek validenin olduğu yere son anda yetişerek meclise hürmet gösterme zamanı olmadığını sadakat ve doğruluk gayretiyle hareket ettiğini ifade etmektedir. Aziz Efendi, vezir ve müftüye hitaben: “Bizsiz burada ne işiniz vardır? Ancak ikinize görev verileceğini bilseler, bizi dahi getirmezlardı. Hemen sizleri gönderirlerdi. İki üç saattir bir yerdesiniz, ne iyilik ne de lütf gördünüz. Tam sohbet edecek vakit bulmuşsunuz fakat iş işten geçiyor. Siz dahi temiz kalple arkadaşlık edip katılırsanız, askerler sizin yaptığınızı bir dayanak olarak kabul ederler. Bunların burada duruşları bir maslahata binaendir. Sonuç itibariyle toplantınızı görüp ve görüşmeğe çıktığınızdan haberdar olurlarsa ne siz kalırsınız ne de biz deyip devleti kayırmak size düşmez. Fakat oturulacak zamanda değildir. Genç şehzade taht tacını giyip her tarafı istila etmiş olan fitne ateşini kısa surede söndürmeye ve halkı teskin etmek zorundadır. Şöyle ki bir an dahi geciktirmiş olursa sonradan yüz tedbir de alsa sonuca varamaz.” şeklinde görüşlerini açık bir dille söyleyerek bir an önce hareket edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Aziz Efendi'nin Sultan IV. Mehmed'in tahta çıkışındaki rolü, Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli ve Na'imâ Tarihi'nde özetle şöyle anlatılmaktadır: “*Vâlide Kösem Sultanı ikna ettiğini, Vâlide Sultan tarafından giyindirilip hazırlanan yedi yaşındaki şehzâdeyi bizzat kendisinin sağ koltuğundan tutarak tahtın yanına kadar getirdiğini; Sultan İbrahim'in “Bire hâinler bu nasıl iştir? Ben Pâdişah değil miyim? Sözlerine, Hayır Pâdişâh değilsin Umur-i şeriyye ve diniyeye âdem-i takayud ile cihânı harâba verdin ve evkâtınızı lehv u gaflet ile geçürüp rüşveti fâş ve zalemeyi âleme musallat ve beytü'l-mâl'i itlaf u isrâf etdiniz”* (Karaçelebizâde, 1659:181a).

IV. Ordu Hakkındaki Görüşleri

Ordunun sefere çıkmadan önce yapılan hazırlıkları, katılan yardımcı kuvvetlerin desteklerini ve savaş alanında kazanılan başarılar hakkında Ravzatü'l-Ebrâr'da önemli kayıtlar vardır.

Mohaç zaferiyle ilgili olarak da “*Kral-ı Engürüs Ladiş-i menhûs ümerâ-i millet-i İseviyye 'ye iblâğ-ı peyâm-ı nefîr-i âmm itmeğin yedi kural-ı bed-fi'âl tahrîk-i heft-deryâ-yı leşker-i küfr ü dalâl idüp yüz elli binden ziyâde asker-i menhûsü'l-eser birle Mohaç sahrâsında mukâbil-i leşker-i İslâm oldukda mukaddemât-ı sa'y ü ikdâmı müntec-i şikeşt ü inhizâm olup Lavoş'un dahi nakd-i mağşûş-ı revânı hızânedârân-ı hafra-i nîrâna müsellemler oldı”* (Karaçelebizâde, 1649:181a) şeklindeki kayıta, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Macar Kralıyla yapılan savaşta, düşmanın kayıplarını ve ordunun Mohaç ovasında kazandığı başarıyı övgüyle anlatmaktadır.

Yine III. Murad dönemi İran harpleri sırasında Serdar olan Lala Mustafa Paşa'nın Çıldır zaferi hakkında önemli kayıt vardır. “*Çıldır sahrâsında nasb-ı hıyâm ve ref'-i a'lâm oldukları gün Tokmak Han ve İmâmku Han ve emsâli dokuz han ve sultân yiğirmi dört bin Kızılbaş ile mu'asker-i zafer-esere hücum sevda-yı hâmmü dâmina giriftâr oldukları ma'lûm olmağın serdâr-ı bâ-vakâr bi'z-zât serdâde-i vâdi-i gîrüdâr olmakdan*

ta 'annüf ü istikbâr ve İskenderâne otağında karar idüp birkaç beylerbeyi irsâliyle onbeş binden ziyâde Sürh-ser üftâde-i hâk-i helâk ve nice umdeleri beste-i kemend-i fitrâk oldu (Karaçelebizâde, 1649:201b). Bu kayıta Çıldır sahrasında geçen mücadeleyi, ordudaki birlik ve beraberliğin sonuçta başarıyı getirdiği vurgulanmaktadır.

V. Düşman Değerlendirmesi

Olayları aktarırken Osmanlı Devleti'nin düşmanlarını tahkir edici ifadeler kullandığı metinden yapılan alıntılarla aşağıda gösterilmiştir. Eserindeki kayıtlarda görüldüğü gibi düşmanı tanımlamada hiç müsamahalı davranmadığı anlaşılmaktadır.

Ravzatü'l Ebrârda Timur hadisesi ve Ankara Savaşı'nda yaşanan gelişmeleri farklı bir dille anlatmaktadır. Buna göre; “*Kelb-i akûr Timur-ı dilgûr Akşehir'e geldikde şehriyâr-ı mağfûr cenâzesin emânete vaz' olunan Şeyh Mahmûd Hayrân mezârından ihrâc itdirüp hasbe'l-vasiyye merkad-i münevverlerine isâl için Mûsâ Çelebi'ye teslim ve mezbûr şehzâdeyi mazhar-ı sunûf-ı tekrîm eyledi*” (Karaçelebizâde, 1649:145a) şeklinde bilgiler vermektedir. Burada Timur'dan canavar kalpli olarak bahsetmektedir. Buna rağmen Timur Akşehir'e geldiğinde, emaneten cenazesi defin olunan Şeyh Mahmud Hayran mezarından Yıldırım Bayezid'in cenazesini çıkarttırarak vasiyeti üzerine Musa Çelebi'ye teslim ettiği anlatılmakta ve onun merhametli yönü de dile getirilmektedir.

Yine eserinde; “*Rûm Papa'ya şikâyet-nâme irsâl ve ol sekk-i bî-dînin telkîni ile sell-i şemşîr-i harb ü kutâl için isti'câl idüp seletellâhu el kelbe fehvâsı rû-nümâ olmak üzere iken[ol] mağrûr-ı bî-şu'ûr âzim-i be'sü'l-makarr-ı sefer olup Matyaş tarafından resm-i dîrinleri üzere Prag kırallığı ta'yîni recâsına Rîm Papa'ya mürâca'at olundukda izhâr-ı kibr ü kîn ve ana ihâneten birâder-i kihteri muğlemiyâne ta'yîn idüp zu'm-ı fâsîdince ri'âyet-i[namûs] dîn-i dâlâlet-âyîn eyledi*”, (Karaçelebizâde, 1649: 289b) şeklinde kayıt vardır. Buna göre Sultan I. Ahmed devrinde 1016/ 1607 de Avusturya ile yapılan savaşlarda Avusturya Kralının papadan yardım istemesini, Gayr-i Müslimleri kışkırttığını yönetici değişikliklerini ve yapılan benzetmeleri tahkir edici ifadelerle anlatmaktadır.

Eserinde İran Şahı'ndan bahsederken de “*Şâh-ı şeyâtîn-sipâh tarafından satr-ı nâ-dürüst-i cürm ü hatâsı madrûb-ı kalem-i afv ü atâ olmak recâsına Maksûd-ı Han nâm nâme-resân dâhil-i dergâh-ı ikbâl ü câh olup sefer-i Bağdâd karar-dâde olmağın cevâb-ı nâme anda virilmek üzere sîne-i mültemesine dest-i redd havâle olundu*” (Karaçelebizâde, 1649: 289b) şeklinde kayıt vardır. Buna göre Sultan IV. Murad devrinde 1047 / 1637-38 tarihinde Bağdat seferinde, İran şahını şeytan sıfatıyla tanımlamaktadır. Yine eserin bir çok yerinde şahla ilgili bu ifade kullanılmıştır. Düşmanı tanımlamada önemli bir tespittir.

Ravzatü'l- Ebrâr'da Venedik hakkında; “*Kelâb-ı Venedik savâbık-ı hiyânâtı levâhık-ı hiyânât ile müte'ekkid olup istisâli emrinde imhâl ü ihmâl mahall-i nâmûs-ı saltanat ü şehriyârî olmağın ol mehâzîlin medâr-ı istizhârı ve sâ'ir kefer diyârından tarik-ı istîmârî olan Zadre teshîri ile cihet-i ma'îşetlerin sedd idüp Venedik keferesinin başları kâysî olmak ile Girid imdâdından kasr-ı yed itmeleri için Bosna Vâlisi İbrâhîm Paşa'ya*

ol havâlide olan serhadd gâzileri ile hizmet-i mezbûreyi itmâma nâmzed itmişler idi” (Karaçelebizâde, 1649:323a) şeklinde kayıt bulunmaktadır. Buna göre, Sultan İbrahim devrinde ki Girit muharebelerinde bahsederken alınan tedbirler ile Venedik’in ihanetinden dolayı askerlerini tahkir edici ifadelerle anlatmaktadır.

Yine eserinde Şah İsmail’in taraftarlarını tanımlarken; “*Bıyıklı Mehmed Paşa ve Rûmiyye-i Suğrâ Mîr-i mîrânı Şâdî Paşa ve ba’zı ümerâ vü hukkâm-ı Ekrâd ile Kızılbaşları dâmen-i hisârdan tard ü ib’âd idüp Mîr-i mîrân-ı Karaman Husrev Paşa serdâr-ı asker-i cerrâr olup Harburt kal’asın teshîr ve gümâştegân-ı Kızılbaş’ı tedmîr idüp köhne Koçhisâr kurbünde Sulcan şemşîr ile kûy-i kelle-i Karahan’ı gerdân ve on bin kadar Sûrh-ser başın hâke galtân eyledi*” (Karaçelebizâde, 1649:175a) şeklinde kayıt bulunmaktadır. Buna göre, Yavuz Sultan Selim devrinde 921/ 1515 tarihinde İran sınırında Şah İsmail’in taraftarlarının çıkardığı huzursuzluklarının bastırılmasını ve bunları Kızılbaş olarak nitelemesi önemlidir. Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa ve Sivas Valisi Sadi Paşa ve bazı ümera ile Kızılbaşları kalelerden çıkarmış, onları hezimete uğratarak uzaklaştırmıştır. Beylerbeyi Hüsrev Paşa, askerlerin başına geçip Harput kalesini zapt ederek kızıl başları büyük bir hezimete uğratmıştır. Eski Koçhisar yakınlarında Karahan’ın kellesini uçurarak on bin kadar askeri kılıçtan geçirdiler.

Uzun Hasan ile ilgili olarak da fitne ve fesad çıkararak bir kişi olarak tarif etmektedir. Bu durum eserde “*Türkmânî-i fitne Uzun Hasan ki, müsâ’ade-i ikbâl-i çend-rûze ile Irâk-ı Arab ve Acem livâ-yı istîlâsı sâye-endâz olup câ-nişîn-i Kısra ve Cem olmak vâdisinden dem urmağa âğâz itmişidi*” (Karaçelebizâde, 1649:159b) şeklinde dile getirilmektedir. Buna göre, Türkmen Uzun Hasan’ın birkaç gün Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem’i zapt ederek fitne ve fesad çıkararak Kısra vari cihan hâkimiyetine soyunma sevdasına kapıldığını belirtmektedir. Böylece Uzun Hasan’dan bahsederken Anadolu’da sebep olduğu kargaşadan dolayı onu fitne lakabıyla anmaktadır.

VI. Sonuç

Abdülaziz Efendi, Osman Gazi’den IV. Mehmed’e kadar on sekiz Osmanlı padişahı, vezirler, ulema, asker, valide sultanlar, şehzadeler, bütün bu yetkililerin birbirleriyle ilişkilerini eserinde anlatması Osmanlı tarihine bir bütün olarak bakması, ondaki tarih şuuru ve anlayışını ortaya koymaktadır.

Müellifin, hadiseleri anlatırken yer yer yaptığı müdahaleler, tahliller ve ileri sürdüğü fikirlere bakılırsa, düşüncelerini de kimseden çekinmeden söyleyen tenkitçi bir tarih görüşüne sahip olduğu görülmektedir. Ancak getirdiği ilmi tenkitlerde daima yapıcı bir üslup kullanmıştır. Bilhassa kendi zamanı hakkında çok değerli bilgiler vermekte, devrinin şiddetli bir malî-siyasî tenkidini yapmaktadır. İdarecilerin görevlerindeki başarılarına ve hadiselerin seyrine göre, ya dua ya da beddua edilmektedir. Memleket faydasına olan bazı durumlarda daha fazla önem atfedebilmek için ayet ve hadislere yer verilmektedir. Eserde kullanılan şiir, kıta, beyit gibi edebi sanatlar üsluba katkı sağlamakla birlikte, eserin kıymetini daha da artırmaktadır.

Kaynaklar

- Abdurrahman Abdi Paşa. (2008). *Vakâyi 'name*, Hekimoğlu ktp, nr. 701.İstanbul.
- Abdurrahman Abdi Paşa. (2008).*Vakâyi 'name*, Haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul.
- Altınay, R, A (1980). *Alimler ve Sanatkârlar*, Ankara.
- Altınsu, A. (1972). *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara.
- Babinger, F. (1950). “*Abdulaziz Efendi, Kara Çelebi-zâde*”, *İA*, C.1, İstanbul 64–65.
- Bursalı Mehmed Tâhir, (1342).*Osmanlı Müellifleri 3*, İstanbul.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi (1649). *Ravzat 'ül Ebrar*.
- Kaya, N. (2003). *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi Ravzat 'ül Ebrar Zeyli*. Ankara.
- Kaya, N. (2001). “*Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi*”, *DİA*, C. 24, İstanbul, 381–383.
- Köprülü, O. Fuat, (1947). “Şeyhülislâm Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi ve Müftü Suyu”, *Bellekten*, XI, (41), 136–142, Ankara.
- Na'imâ Mustafa, *Na'imâ Tarihi*, Çev. Zuhuri Danışman, İstanbul (1969).
- Tarih-i Nâimâ, Neşr: Mehmet İpşirli, Ankara 2007. Yılmaz, Z. (1996).İsa-zâde, *İsa-zâde Tarihi*, Neş., İstanbul.
- Özcan, A. (1995). Haz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, Ankara.
- Tekindağ, Ş. (1971). “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Bellekten XXXV/140*, Ankara.
- Uzunçarşılı, H, İ. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara.